

Kuka omaa pääomaa? Käsitteestä marxilaisittain ja muualla

Saska Heino

---

1. Saatteeksi

[P]ääoma ei ole mikään esine, vaan esineiden välittämä yhteiskunnallinen suhde.¹

Mikä on pääoma? Mistä se koostuu, mitä se on syönyt ja mitä se syöttää yhteiskuntaan? Mitä pääoma ei ole? Pääomalle löytyy määrettä ja määrittäjää. Kyse ei ole yksinkertaisesta, tyhjentävästi ja lopullisesti määritellystä asiasta, ilmiöstä tai oliosta, joka tarkoittaisi samaa kaikille ajasta ja paikasta riippumatta. Yllä on annettu yksi määritelmä pääomalle, jonka ainakin selkeä enemmistö itseään marxilaisina pitävistä allekirjoittanee melko tyhjentävänä lähtökohtana pääoman tutkimiselle. Määritelmä ei ole kuitenkaan ainoa lajiaan, vaan ainoastaan yksi näkemys pääomasta lukuisten muiden näkemysten joukosta. Eräs uusklassisen tai valtavirtaisen taloustieteen—siis oppialan, joka yleisesti käsitetään *taloustieteenä*—määritelmän mukaan

[p]ääoma koostuu kaikista niistä tuotannontarpeista [*production goods*], jotka käytetään muiden hyödykkeiden ja palveluiden tuottamiseen. Näin ollen koneet, työkalut ja tehtaat ovat kaikki pääomaa: niiden arvo ei perustu niiden välittömään kuluttamiseen, vaan siihen, mitä niiden avulla voidaan tehdä.²

Tämän määritelmän pariin palataan vielä tuonnempana. Voitaneen kuitenkin pitää lähtökohtaisesti annettuna, että esitetyn kaltainen määritelmä on laajasti hyväksytty ei vain taloustieteen vaan myös laajemman ihmisjoukon keskuudessa päteväksi määritelmäksi pääomalle tai niin sanotulle *taloudelliselle* pääomalle. Tämän käsitteen lisäksi varsinkin sosiologian puolella on viime vuosikymmeninä annettu pääomalle myös toisenlaisia, tunnustuksellisen taloudettomia määritelmiä *kulttuurinen* ja *sosiaalinen* pääoma.

Nämä käsitteet eivät ole toisiaan millään erikoisella tavalla poissulkevia, vaan pikemminkin täydentävät toisiaan. Kuuluisana esimerkkinä kulttuurisen pääoman muodosta voidaan pitää protestanttisuutta, joka nähdään jonkinlaisena ”taloudellisen” pääoman kasvattamista edesauttavana tekijänä. Tämän, Max Weberiin palautettavan näkemyksen mukaan protestanttisuus pitää sisällään ”kapitalistisen eetoksen”, mielenvireen, joka saa annettua uskoa tunnustavat ponnistelemaan tuonpuoleisen elämänsä varmistamiseksi tämänpuoleisessa muunuskoisia verrokkejaan ankarammin. Vaikka usko ei olekaan Weberin itsensä mukaan ainoa kapitalismin syntyä protestanttisissa eurooppalaismaissa edistäneistä tekijöistä³, nähdään se silti usein eräänlaisena kulttuurisen pääoman muotona. Sosiaalisena pääomana voidaan taas pitää kuulumisena tiettyihin ihmisjoukkioihin, -muodostelmiin tai järjestöihin. Vaikkapa Helsingin Suomalaisen Klubin tai temppeliherrojen jäsenyys nähdään tässä yhteydessä osoituksena siihen kuuluvan sosiaalisesta pääomasta.*)

Kuten voidaan helposti havaita, tunnutaan kulttuurisella ja sosiaalisella pääomalla herkästi viitattavan yleensä ihmisten välisiin suhteisiin, niin vaikeasti mitattavia kuin ne ovatkin.⁴ Tältä osin ne tulevat melko lähelle tämän luvun alussa olevaa Marxin määritelmää pääomalle. Erotuksena

1 Marx 2013 [1867], 685.

2 Mulhearn ja Vane 1999, 72. Suom. tekijän.

3 Hass 2007, 43–44.

*) Tämä ei toki tarkoita, etteikö yhteiskunnan kermaa edustavaan yhteisöön, kuten mainittuun Suomalaiseen Klubiin kuulumisen edellyttäisi jäseniltään myös ”taloudellista” pääomaa runsaiden jäsenmaksujen sekä muutoin kalliin toiminnan muodossa.

4 Smelser ja Swedberg (toim.) 2005, 3–4,6; Portes 2010, 27,47.

niille Marxin käsitys pääomasta—tai pääomasuhteesta—liittyy hyvin omanlaiseensa suhteeseen.

Mikä tahansa ihmisten välinen suhde tai kuuluminen johonkin etua tuovaan joukkioon ei ole Marxin mukaan ”pääomaa.” Se on sen sijaan suhde kahden tai useamman ihmisen välillä, jossa nämä asettuvat niin sanottuihin *tuotantosuhteisiin* omistustensa perusteella. Tämän suhteen kaksi kohtiota ovat Marxin mukaan kapitalisti, joka omistaa jonkin tai joidenkin tavaroiden tuottamiseen tarvittavat tuotantovälineet ja työläinen, joka omistaa oman työvoimansa eli aikansa ja kykynsä määrätyn työn tekoon. Tämän suhteen tarkoituksena on sen toisen osapuolen, kapitalistin, rikastuttaminen—ei vain hänen itsensä kannalta ihmisenä vaan sen kannalta, mitä hän on yhteiskunnallisena olentona, kapitalistina.⁵ Marxin mukaan ”kapitalisti sellaisenaan on vain pääoman funktio” siinä missä ”työläinen [on] työvoiman funktio”.⁶ Pärjätäkseen kilpailussa toisia kapitalisteja vastaan yksittäisen kapitalistin on pyrittävä voittoon.

Voiton ja rikastumisen mekanismi itsessään perustuu työvoiman käytölle, sen luomalle arvolle, josta Marx käyttää nimitystä vaihtoarvo. Jonkin tavaran vaihtoarvo pohjautuu sen valmistamiseen kuluneelle *yhteiskunnallisesti välttämättömälle työajalle*, ”joka vaaditaan jonkin käyttöarvon [so. hyödylliseksi yhteiskunnan kokeman tavaran] synnyttämiseen yhteiskunnallisesti normaalien tuotantoehtojen ja yhteiskunnallisesti keskimääräisen työtaidon ja -tehon vallitessa.”⁷ Kapitalisti antaa työläisilleen vastineeksi vain osan heidän valmistamiensa tavaroiden eli vaihtoarvojen arvosta. Toisin sanoen, jos vaikkapa tunnin työ synnyttää kymmenen euron suuruisen vaihtoarvon ja työläinen tekee kahdeksan tunnin, so. 80 euron arvoa vastaavan työsuorituksen ja kapitalisti antaa hänelle vastineeksi kahdeksan tunnin päivästä 40 euroa, on hän pidättänyt tehtyjen tavaroiden vaihtoarvosta itselleen puolet. Tämä arvo on kapitalistille *lisäarvoa*, arvoa, josta hänen ei ole tarvis maksaa kenellekään vastinetta. Lisäarvo, kuten arvo eli vaihtoarvo yleensäkin, aineellistuu ihmistyön tuotteisiin, tavaroihin.⁸ Kun kapitalisti vaihtaa pääomasuhteessa syntyneet tavarat niiden arvoa suunnilleen vastaavaan raha- tai tavarasummaan, saa hän käyttöönsä niiden koko vaihtoarvoa vastaavan arvon, vaikka onkin maksanut vastineen vain osalle työläisten työvoimansa käytöllä synnyttämästä vaihtoarvosta.

Kaksi yksinkertaista kaavaa auttaa ymmärtämään esitettyä hieman paremmin. Ensinnäkin niin sanottu pääoman yleinen kaava⁹ ja sen rahamuotoinen ilmaus $R-T-R'$, jossa R = raha ja T = tavara ja $R' = R + r$ eli alkuperäinen tuotantoon sijoitettu R ja r , joka on lisäarvoa, siis maksamatonta työtä vastaava rahasumma, lisäarvon ilmaisu rahassa. Tavarahan T , joka vaihdetaan tässä rahasummaan R' arvo, saks. *Wert*, jakautuu taas tarkemmin siten, että $w_T = c + v + m$, jossa c = kuluneen kiinteän pääoman ja raaka-aineiden korvaamiseen tarvittu arvosumma, v = työläisten palkat ja muut korvaukset sekä m = lisäarvo, saks. *Mehrwert*. Maksetun työn osuus T :n arvosta $w_T = c + v$ ja maksamattoman = m . Näistä jälkimmäinen on myös voiton lähde, saahan se ilmaisunsa vaihdon $T-R'$ jälkeen r :ssä. *Pääoman* toisessa osassa Marx määrittelee rahapääoman kiertokulun seuraavasti: $R-T \dots P \dots T'-R'$, missä rahapääoma vaihdetaan tavarapääomaan $c + v$, jonka seurauksena tuotantoprosessista P syntyy tavara, jonka arvo T' on yhtä kuin $T + t$ eli $c + v + m$. Tämä T' vaihdetaan sitten R' :ään aiemman kaavan tapaan.¹⁰ Sanalla sanoen, pääomasuhde perustuu

5 ... vaikka rikastuminen olisikin pääomasuhteen tuloksena! Ks. Marx 1993 [1857–8], 270.

6 Marx 1979 [1862–3], 462–463.

7 Marx 2013 [1867], 48.

8 Tavara ei ole tässä yhteydessä mikä tahansa esine, vaan olio, joka on valmistettu sen vaihtoarvon vuoksi. Vaikka vaihtoarvo ei itsessään olekaan mitään kouriintuntuvaa, on sillä merkitystä, koska se määrittää paitsi yhtäältä sen, kuinka paljon työaikaan annettun tavaran valmistamiseksi on tarvittu ja sen, kuinka suuri osa tästä arvosta voi vaihdon kautta päätyä kapitalistille arvonvastineena, kuten rahana tai toisina tavaroina, myös toisaalta koko kapitalistisen tuotannon, tavaratuotannon perusluonteen eli sen, että kapitalismissa tavaroita valmistetaan vaihtoa varten niiden sisältämän vaihtoarvon takia—ja sen, että tämän arvon saadessa ilmaisunsa rahassa, kaikkien tavaroiden yleisvastikkeessa, se tarjoaa avaimen kaiken yhteiskunnallisen vaurauden haalimiseksi. Sanalla sanoen tavaratuotanto on kapitalistisen vaihtoarvon kasautumisen ja siten koko yhteiskuntajärjestyksen olemassaolon ehto (ibid., 86–87, 141–142, 560).

9 Ibid., 149.

10 Marx 2014 [1885], 47.

siis maksamattomalle työlle, lisätyölle, jonka puitteissa synnytettyt tavarat ovat kapitalistille lisätuotetta ja joiden edustama työaika on hänelle lisäarvoa. Lienee selvää, ettei kyse olekaan mistä tahansa ihmisten välisestä suhteesta.

Näin pitkäkallinen ja monisyinen erittely on tarpeen, kun halutaan ymmärtää, miksi pääomasuhde tai pääoma on erikoinen, ei yleinen ihmisten välinen suhde eli kun mielitään ymmärtää, mikä erottaa Marxin käsityksen pääomasta kulttuurisen, sosiaalisen tai taloudellisen pääoman käsitteistä. Marxille pääoma on suhde, jonka tarkoituksena on tuottaa lisäarvoa m , jolla hankitaan lisää tuotannontekijöitä $c + v$ ja tuotetaan lisää lisäarvoa m . Periaatteessa tämä kiertoprosessi on ehtymätön, mikäli sen sisäisiä, tässä vähemmälle huomiolle jääviä ristiriitoja ei huomioida. Näin ollen synnytetty lisäarvo kasvaa kaavan $m_1, m_2, m_3 \dots m_n$ mukaisesti.

Tarkkaavainen lukija voi huomata, että olen käyttänyt rinnakkain käsitteitä pääoma, pääomasuhde ja rahapääoma. Tähän joukkoon voidaan lisätä vielä tavarapääoma. On totta, että osa pääomasta esineellistyy tai saa ilmaisunsa tavaroina ja rahoina. Tällaisenaan ne eivät tietenkään ole suoraan kapitalistisen ja työläisten välistä tuotantosuhdetta, vaan toimivat sen ilmaisuna ja perustana—tarvitaanhan rahapääomaa tuotantovälineiden, kuten koneiden, laitteistojen, ohjelmistojen, patenttien ja kiinteistöjen hankintaan. Nämä ovat taasen tavarapääoman tiettyjä, erikoisia ilmenemismuotoja. Näin ollen Marxin määritelmä yhtenee sekä Mulhearnin ja Vanen edellä mainittuun käsitykseen pääomasta esineinä ja tavaroina että sosiologiseen sosiaalisen pääoman käsitykseen siltä osin kuin kyse on ihmisten välisestä suhteesta. Tätä suhdetta *itsessään* ei marxilaisessa luennassa nähdä pääomana ellei kyse ole juuri tuotantosuhdesta, jota kaikki ihmissuhteet eivät luonnollisestikaan edusta.

Nyt kun on määritetty se, miten käsite pääoma on määritelty eri tahojen toimesta, voidaan pohtia, mitä määrittelyistä seuraa ja mitä seuraukset ilmentävät.

2. Pääomakäsitteiden eroista, syistä ja seurauksista

Mitä erilaiset pääomakäsitteet ilmentävät? Miksi marxilainen käsitys pääomasta poikkeaa uusklassisen taloustieteen sekä sosiologian pääomakäsitteistä? Mitä tästä poikkeamasta seuraa? Niin syyllistävältä kuin se saattaakin kuulostaa, ovat marxilaiset avainkäsitteet ei-marxilaisten pääomakäsitteiden ymmärtämiseksi esineellistyminen, saks. *Verdinglichung*, tavarafetisismi, saks. *Warenfetisch*, ja vieraantumisen, saks. *Entfremdung*. Näistä käsitteistä ensimmäinen, esineellistyminen, on määritelty muun muassa seuraavasti.

Tapahtuma (tai sen seuraus), joka muuntaa ihmisen ominaisuudet, suhteet ja teot ominaisuuksiksi, suhteiksi ja ihmisen tuottamiksi olioiksi, joista on tullut riippumattomia (tai jotka kuvitellaan alun alkaenkin riippumattomiksi ihmisestä ja jotka hallitsevat hänen elämänsä.¹¹

Tämä määritelmä auttaa ymmärtämään, miksi pääoma saatetaan toisinaan nähdä ikään kuin esineenä tai ihmisten itsensä ulkopuolisena, jonkinlaisena objekti-subjektina, jolla on itsessään ihmisistä riippumaton toimijuus. Tästä voidaan myös johtaa Marxinkin arvosteleva käsitys, jonka mukaan pääoman ”itsensä” saama korvaus, voitto, on luonnollinen tulonlähde, ja että pääoma on itsessään jonkinlainen itsenäinen, luonnollinen tuotannontekijä.¹² Sen sijaan, että se nähtäisiin,

11 Bottomore et al. (toim.) 1983, 411. Suom. tekijän.

12 Ks. esim. Mulhearn ja Vane 1999, 72–73. Tekijöiden mukaan maa ansaitsee maankoron, työstä maksetaan palkka, pääomalle korkoa ja yrittäjäys palkitaan voitolla, ikään kuin ne olisivat luonnollisia korvauksia ilman ihmisten välistä vuorovaikutusta. Marxin mukaan ”[j]akautumissuhteita tarkasteltaessa lähdetään ensi sijassa siitä luulotellusta tosiasista, että vuotuinen tuote jakautuu työpalkkana, voittona ja maankorkona.” Tämä katsanto on hänen mielestään kuitenkin erheellinen, sillä työn tuote jakautuu hänen mukaansa kapitalistisessa tuotantotavassa aina palkkoihin ja pääomalle. ”Jos tuotteen yksi osa ei muuttuisi pääomaksi, toinen osa ei omaksuisi työpalkan, voiton ja maankoron muotoja.” Toisin sanoen työn tuotteet jakautuvat aluksi pääomalle ja palkoiksi, joista ensimmäisestä on vähennettävä vielä maankorko, korko ja voitot (Marx 1976 [1894], 862).

kuten Marxilla, ihmisten välisenä, spesifisenä suhteena, nähdään se vain sen ulkoisen olemuksen perusteella, tämän suhteen tuotteissa. Näin ollen, kun puhutaan, että jollakin henkilöllä *A* on pääomaa *B*, tulisi sen sijaan marxilaisen tulkinnan mukaan todeta, että henkilö *A* on pääomasuhteessa *B* vaikkapa henkilöön *C*. Sama pätee myös tavarapääomaan. Mikäli henkilöllä *A* on tavara *D*, ei se ole pääomaa kuin tietyssä suhteessa ihmisiin ja toisiin tavaroihin. Mikäli *D* on vaikkapa perintökalleus, joka kiertää suvussa ikäpolvelta toiselle, ei se ole tavarapääomaa. Jos *D* on kuitenkin vaikkapa *A*:n vaihto-omaisuutta, jonka hän ostaa ja myy jälleen eteenpäin tavoitellen nimenomaisesti *D*:n vaihtoa toisiin tavaroihin tai rahaan, on se hänelle tavarapääomaa. Sama pätee myös muihin tavaroihin, kuten rahaan, joka toimii kaikkien tavaroiden yleisvastikkeena kapitalistisessa kiertokulussa. Rahakin voi olla esimerkiksi keräilytavara, jota ei ole tarkoitukseen vaihtaa toisiin tavaroihin ja rahoihin.

Toinen käsite, tavarafetisismi, liittyy käsitykseen, jonka mukaan jostakin tavarasta, joka nähdään pääomana, sikiää tai välittyy sellaisenaan ominaisuuksia, joita ei voida suoraan perustellusti ja objektiivisesti palauttaa tähän tavarahan.¹³ Liitämme monenlaisiin tavaroihin, kuten vaikkapa älypuhelimiin, ominaisuuksia, jotka ovat meidän ihmisten, ei meidän ja omistamiemme tavaroiden välisiä ominaisuuksia ja suhteita. Jonkin tavarahan haluttavuus tai arvostettavuus on rakentunut yhteiskunnallisesti—ei ole sanottua, että juuri tietyn kapitalistin tuottama tietty tavara olisi käyttöarvoltaan sen korkeampi kuin toisillakaan.¹⁴ Täten näemme helposti esineellistyneet yhteiskunnalliset suhteemme myös sellaisten ominaisuuksien kautta, jotka liitämme niihin itse oman ajatustyömme seurauksena.

Niin esineellistyminen, *Verdinglichung*, kuin tavarafetisismi, *Warenfetisch*, ilmentävät aiemmin mainituista tekijöistä kolmatta, vieraantumista, saks. *Entfremdung*. Vieraantuminen tarkoittaa tässä yhteydessä juurikin vieraantumista pääoma- eli tuotantosuhteesta. Tässä suhteessa syntyneet tavarat nähdään vieraantuneessa katsannossa itsenäisinä esineinä, joilla on pääomana oma, ihmisistä riippumaton olemassaolonsa, ikään kuin oma tahtonsa. Kun puhutaan tiettyjen eli erikoisten ihmisten, ei ihmisten yleensä vieraantumisesta, tulee sitä tarkastella heidän yhteiskunnallisesta asemastaan käsin, joka saattaa antaa jonkin verran viitteitä tai todennäköisyyksiä sille, miksi juuri heidän näkökulmansa on muotoutunut historiallisesti sellaiseksi kuin se tänä päivänä ilmenee. Tämä erikoinen ihmisjoukko koostuu tässä yhteydessä yhteiskuntatieteilijöistä—taloustieteilijöistä ja sosiologeista.

Bertell Ollmanin mukaan ihmisten suhtautuminen pääomasuhteisiin riippuu pitkälti juuri heidän omasta paikastaan sen parissa. Hänen mukaansa työläisten suhtautumiseen vaikuttaa heidän paikkansa varsinaisen työn tekijöinä, jolloin heidän kokemuksensa on pitkälti yhteneväinen työn käytännöllisen ilmentymän kanssa. Kapitalistien näkökulma taas sikiää tämän käytännön työn ”yläpuolelta”, kirjanpidon ja kassavirtojen maailmasta, joka tekee heidän tarkastelustaan Ollmanin mukaan teoreettisemman.¹⁵ Toisin sanoen sillä, myyvätkö ihmiset työvoimaansa, ostavatko he sitä vai tarkastelevatko he tyystin pääomasuhdetta sen ulkopuolelta, on merkitystä sille, minkälaisia tulkintoja suhteesta voi tietyllä todennäköisyydellä syntyä. Tämä saattaa puolestaan kapitalistien tapauksessa johtaa siihen, että kaikkia tuotantotehtäjiä, panoksia, kohdellaan yhtäläisinä, samanlaisina arvon ja voiton lähteenä.¹⁶

Myös sillä, onko tarkastelija ylipääntensä pääomasuhteessa, vai tarkasteleeko hän sitä sen ulkopuolelta, on merkityksensä. Taloustieteilijät, joiden näkökulma on pitkälti yhtäläinen kapitalistien näkökulman kanssa siinä, että se tarkastelee talouden kiertokulkua pitkälti vaihdannan

13 Objektiivisuudella viitataan tässä kohden asiaan tai oloon, joka välittyy samanlaisena kahden tai useamman ihmisen tarkastelusta riippumattomana, joka on sanalla sanoen heidän henkilökohtaisista näkemyksistään riippumaton (ks. Vaillancourt 1986, 7).

14 Ks. esim. Marx 2013 [1867], 77).

15 Ollman 1971, 156.

16 Marx 1976 [1894], 174–175. Myös hintamekanismilla on vaikutuksensa. Marxin mukaan ”[y]ksittäinen kapitalisti ... jonka näköala on rajoittunut, uskoo oikeutetusti, että hänen voittonsa ei ole peräisin yksistään siitä työstä, jota hän tai hänen alansa käyttävät.”

ja kulutuksen, ei niinkään tuotannon ja työläisten näkökulmasta, kohtelee herkästi täten pääomaa esineenä, eikä näe sen alkuperää ja elinehtoa tuotantosuhteessa, ihmisten välisessä suhteessa. Marxin mukaan onkin niin, että

[p]orvarilliset taloustieteilijät ovat niin sidottuja yhteiskunnan tiettyyn historialliseen kehitysvaiheen käsityksiin, että työn yhteiskunnallisten voimien *esineellistymisen* [*aineellistumisen*] välttämättömyys näyttää heistä niiden *vieraantumisen* välttämättömyydeltä suhteessa elolliseen työhön.¹⁷

Kun puhutaan nykyaikaisesta kulutussosiologiasta ja kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman käsitteistä, voidaan sanoa, että samankaltainen käsitys on levinnyt myös ainakin tämän yksittäisen yhteiskuntatieteen alalajin piiriin.¹⁸

Tämä ei tarkoita, etteikö kulutuksen tutkimus olisi oma, oikeutettu tutkimusalansa.¹⁹ Se tarkoittaa kuitenkin, että sen annetut lähtökohdat, tuotannon ottaminen sellaisenaan, jättää sen näkökulman pääomasuhteeseen ja varsinaiseen tavarapääoman tuotantoprosessiin etäiseksi, jopa marxilaisittain ajateltuna vieraantuneeksi. Samalla se voi kertoa toisinaan jopa enemmän tästä vieraantumisesta kuin todellisesta, ihmisiä ympäröivästä yhteiskunnasta itsestään. Se ilmentää myös tietäntyyppistä *ekonomismia*, ajattelua, jonka mukaan kaikkinaiset ihmisten väliset yhteiskunnalliset keskinäissuhteet voidaan johtaa taloudellisen tuotanto- ja kiertokulkuprosessin piiristä tai marxilaisittain katsottuna pääomasuhteesta. Sinänsä huomionarvoista on, että kulutussosiologian suuri nimi, Pierre Bourdieu, on juurikin varoittanut palauttamasta kaikkinaisia ihmissuhteita jotenkin muuta yhteiskuntatieteellistä tarkastelua objektiivisemmaksi katsottuun taloustieteeseen.²⁰

Se, että jollakin henkilöllä on sosiaalista tai kulttuurista pääomaa, tulisi pikemminkin ilmaista siten, että hän on tietäntyyppisessä sosiaalisessa eli yhteiskunnallisessa tai kulttuurisessa suhteessa toisiin ihmisiin. Tämä suhde ei kuitenkaan sellaisenaan ole pääomaa, sillä pääoma on suhde, jonka kantimissa kapitalistisessa yhteiskunnassa harjoitetaan tuotantoa, jonka tarkoituksena on lisäarvon tuottaminen.²¹ Näin ollen mainittujen suhteiden näkeminen pääomana on paitsi määritelmällisesti väärin, myös sikäli epähistoriallista, että marxilaisittain asiaa katsottaessa tiedostetaan yleensä lähtökohtaisesti kapitalismin ja myös kapitalististen tuotanto- ja pääomasuhteiden historiallisuus.

Kulttuuriset ja sosiaaliset suhteet, olivat ne mitä tahansa, ovat historiallisesti määräytyneitä. Toiset suhteet voivat jatkua melko muuttumattomina eri aikakausilta ja tuotantotavoista toisille, toiset kuitenkin muuttuvat perinpohjaisesti ja muuttavat samalla koko niiden varaan rakentuvaa yhteiskuntajärjestystä. Samalla myös tapa, jolla ihmiset tarkastelevat keskinäisiä suhteitaan ja paikkaansa niiden joukossa, muuttuu. Marxin mukaan kapitalistisella aikakaudella esineellistyminen, ihmisten välisten suhteiden näkeminen esineellisinä, ja tästä sikiävä vieraantuminen, saavuttaa lakipisteensä, tulee kaikkia yhteiskunnallisia suhteita ainakin jollakin tasolla määrittäväksi tekijäksi.²² Ei lienekään ihme, että saman voidaan nähdä tapahtuneen myös uusklassisen taloustieteen ja sitä melko lähellä olevien sosiologian alojen kohdalla. Tästä katsannosta on vaikea irtaantua, sillä pääoma itsessään pakottaa sen yhteiskuntaan oman olemassaolonsa edellytyksenä, jolloin Marxin mukaan,

[k]un pääoma on ... lähtenyt liikkeeseen, kun se on lähtenyt omasta itsestään ... se edellyttää itseään alituisesti eri muodoissaan yksilön kulutettavissa olevana tuotteena, raaka-aineena ja työvälineenä uusintaakseen alituisesti aina itsensä näissä muodoissa. Aluksi nämä muodot ilmenevät pääoman itsensä edellyttäminä ehtoina, sitten

17 Marx 1986b [1857–8], 292.

18 Ks. esim. Zelizer 2010, 332.

19 Ibid., 334. Ihmisten välisten yhteiskunta- tai luokkasuhteiden näkökulmaa kulutustutkimukseen ovat tuottaneet 1990-luvulta lähtien mm. Lizabeth Cohen ja Victoria de Garzia.

20 Smelser ja Swedberg (toim.) 2005, 18–19.

21 Marx 1976 [1894], 864.

22 Marx 1986a [1857–8], 418.

pääoman tuloksena. Pääoma tuottaa uusintamisprosessissaan omat ehtonsa.²³

Täten sekä tuotanto- eli pääomasuhteiden solmiminen, tavarapääoman tuotanto että sen kulutuskin ovat niin pitkälti ihmisten elämää hallitsevia pääoman eri ilmenemismuotoja ja -vaiheita, että ne on helppo ottaa annettuina ja unohtaa niiden historiallisesti kehittyneet ja määräytyneet luonne. Marxin mukaan onkin niin, että

työn tuotantovoimien kehittyessä ... työn objektiiviset ehdot saavat elolliseen työhön nähden yhä valtavamman itsenäisyyden, jota sen pelkät mitat jo ilmentävät, ja että yhteiskunnallinen rikkaus on yhä mahtavampina kertyminä työtä vastassa vieraana ja hallitsevana voimana. Painotus ei ole *esineellistyneisyydellä* [*aineellistuneisuudella*], vaan *vieraantuneisuudella*, luovutettuna olemisella, vieroitettuna olemisella [*Entfremdet-*, *Entäussert-*, *Veräussertsein*], sen valtavan esineellistyneen mahdin, joka on asettunut itse yhteiskunnallista työtä vastaan tämän eräänä momenttina, kuulumisella ei-työläiselle, vaan personifioituneille tuotantoehdoille, ts. pääomalle.²⁴

Toisin sanoen voidaan tulkita, että vieraantuneen pääomakatsannon yleistymisen on kapitalismin kehityksen ja kapitalistisesti harjoitetun tuotannon syrjäyttäessä muunlaisia tuotannon muotoja ja tapoja samanaikaisesti tapahtuva kehityskulku, joka saa yhä suuremman joukon asioita ja ilmiöitä palautumaan ihmisten mielissä talouden prosesseihin ja niiden esineellistyneiltä näyttäviin ilmentymiin, kategorioihin, kuten tuotantopanoksiin, valtionvelkaan, luottoluokitukseen ja kilpailukykyyn. Kaikkinaiset ihmisten väliset suhteet voivat alkaa näyttäytyä pääomana, vaikka kyse on, kuten on jo monesti todettu, hyvin tietyn tyyppisestä ihmissuhteesta.

Tämä ei tarkoita, etteikö jonkin henkilö, jolla on vaikkapa laaja kulttuurinen sivistys tai laajat suhteet eri yhteiskunnan osa-alueilla oleviin ihmisiin, olisi näistä tekijöistä mahdollista etua elämässään. On kuitenkin täysin mahdollista, että kyseinen henkilö on silti tuotantosuhteessa johonkin kapitalistiin, joka elää hänen työvoimansa tuotteista ottamallaan osuudella, jota mainittu kulttuuri-ihmiskäsitys ei tarvitse välittömien elinkustannustensa kattamiseen. Toisin sanoen laajalti oppinutta ja seurapiireissä tunnettuakin henkilöä voidaan riistää sanan taloudellisessa merkityksessä, hänen työvoimallaan voidaan siis synnyttää lisäarvoa—riippumatta siitä, mitä annettu henkilö itse saattaa ajatella suhteestaan toisiin ihmisiin ja työnantajansa.²⁵

Tämä riippumattomuus pätee yhtä lailla talous- ja muihin yhteiskuntatieteisiin, niiden harjoittajiin ja heidän katsantoihinsa.

3. Lopuksi

Paul Blackledge on määritellyt neljä tekijää, jotka tekevät marxilaisesta otteesta oivallisen historian tutkimuksessa. Oman näkemykseni mukaan määreet pätevät myös muuhun yhteiskuntatutkimukseen. Blackledgen mukaan tutkimusperinne tarjoaa harjoittajilleen (i) *ihmiskäsityksen* ja *kielen*, jolla tarkastella todellista, ihmisiä ympäröivää maailmaa; (ii) *tieteellisen menetelmän*, jolla tavoittaa tämä kielen ulkopuolinen maailma; ja (iii) *käsitejoukon*, jonka avulla saattaa annettu tutkimustyö päätökseensä.²⁶ Nähdäkseni annettu määritelmä pätee myös arvioitaessa eri pääomakäsitysten välisiä suhteita yhden, yhteisen mittarin avulla—sen, miten hyvin käsitteiden avulla kyetään tutkimaan maailmaa sellaisena kuin se todella on, tai vähintäänkin sen tavoittamista kohti pyrittäessä. Kysymys kuuluukin, ovatko valtavirtaisen, uusklassisen taloustieteen ja sosiologian tässä tarkastellut pääomakäsitteet sopivia meitä ympäröivän maailman tutkimiseksi?

Oma näkemykseni on, että niin taloustieteen kuin sosiologiankin annetut pääomakäsitteet hämärtävät pääomakäsitteen todellista olemusta, tämän käsitteen kuvaamaa kohdetta eli

23 Marx 1986b [1857–8], 154.

24 Ibid., 291–292.

25 Ibid., 292.

26 Blackledge 2006, 3. Suom. tekijän.

pääomasuhdetta ihmisten välillä. Pääoma ei ole, kuten on jo monesti todettu, mikä tahansa ihmisten välinen yleinen suhde, vaan erikoinen suhde, jonka kantimissa harjoitetaan kapitalistista lisäarvon tuotantoa, jonka tavoitteena on pääomasuhteen ilmentämisen raha- ja tavarapääomamassan kasvu. Mikäli mikä tahansa ihmisten välinen suhde, jonka kantimissa harjoitetaan sosiaalista tai kulttuurista kanssakäymistä, on pääomaa, ei pääoma itsessään ole enää mitään, vaan tyypistyy samaa tarkoittavaksi sanaksi ihmissuhteelle.

Kuten aiemmin on todettu²⁷, on pääomasuhde käsitteen marxilaisessa—ja rohkeiden sanoa, täsmällisemmässä—merkityksessä koko kapitalistisen tuotanto- ja kiertokulkuprosessin alkulähde, on tämän käsityksen hämärtämisellä haitallinen vaikutus paitsi oman aikamme, myös menneisyyden ja mahdollisesti tulevan yhteiskunnan ymmärtämiselle. Näin ollen käsitteen pääoma käyttö vaatii täsmällisyyttä ja ymmärrystä, kykyä nähdä arkitodellisuuden, -kielen ja -käsitteistön taakse sekä hahmottaa ihmisten väliset suhteet oikeanlaisina oikeissa tilanteissaan.

27 Marx 1986b [1857–8], 154.

Lähteet

- Blackledge Paul, *Reflections on the Marxist theory of history*. Manchester University Press, Manchester 2006.
- Bottomore Lawrence
Harris et al. (toim.), *A Dictionary of Marxist Thought*. Harvard University Press, Cambridge 1983.
- Hass Jeff, *Economic Sociology. An Introduction*. Routledge, New York ja Lontoo 2007.
- Marx Karl, *Pääoma. Poliittisen taloustieteen arvostelua. 1. osa. Pääoman tuotantoprosessi*. TA-tieto, Helsinki 2013 [1867].
- Pääoma. Poliittisen taloustieteen arvostelua. 2. osa. Pääoman kiertokulkuprosessi*. TA-tieto, Helsinki 2014 [1885].
- Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. 3. osa. Kapitalistisen tuotannon kokonaisprosessi*. Edistys, Moskova 1976 [1894].
- Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset ("Grundrisse"). Osat 1. ja 2.* Progress, Moskova 1986.
- Grundrisse*. Penguin Books, Lontoo 1993.
- Mulhearn Chris
ja Vane Howard R., *Economics*. Macmillan, Basingstoke ja Lontoo 1999.
- Ollman Bertell, *Alienation. Marx's Conception of Man in Capitalist Society*. Cambridge University Press, Cambridge 1971.
- Portes Alejandro, *Economic Sociology. A Systematic Inquiry*. Princeton University Press, New Jersey 2010.
- Smelser Neil J.
ja Swedberg Richard
(toim.), *Economic Sociology*. Princeton University Press, New Jersey 2005.
- Zelizer Viviana, *Economic Lives: How Culture Shapes the Economy*. Princeton University Press, New Jersey 2010.